

Zápis ze schůze ČNKA konané 24. 9. 2024 od 10.00 v Praze-Spořilově

Přítomni: J. Palouš (předseda), M. Švanda (tajemník), M. Bárta, J. Borovička, S. Ehlerová, P. Hadrava, V. Karas, O. Pejcha, J. Kovář (online)

Omluveni: Z. Mikulášek (místopředseda), L. Šubr, M. Prouza, J. Grygar

Hosté: P. Heinzl (zástupce ČAS), J. Kubát, P. Suchan, J. Svoboda

Program jednání:

1. Uvítání a kontrola zápisu z minulé schůze;
2. Noví členové IAU z ČR: čestní - Pavel Suchan, junioři a řádní;
3. Co se odehrálo od poslední schůze
4. Valné shromáždění IAU v Jižní Africe - Jiří Svoboda;
5. Astronomy & Astrophysics - Jiří Kubát;
6. Zřizovací listina ČNKA, ex officio zastoupení institucí + Organizační a jednací řád;
7. Evropská astronomická společnost a ČAS - Ondřej Pejcha, Petr Heinzl;
8. Ocenění vynikajících doktorských prací - Ondřej Pejcha;
9. Různé.

I. Schůzi zahájil netradičně v přednáškovém sále Geofyzikálního ústavu AVČR předseda ČNKA J. Palouš v 10.00 přivítáním přítomných. Z kolující prezenční listiny bylo zřejmé, že je přítomno nadpoloviční množství členů ČNKA a komitét je tedy usnášeníschopný. Prvním bodem programu byla kontrola zápisu z minulé schůze. Zápis byl schválen bez připomínek. Program započaté schůze, který byl rozeslán předem emailem, byl také schválen bez připomínek.

Dále J. Palouš připoměl, že zemřel Petr Lála, dlouholetý člen IAU a jedna z významných osobností české astronomie a kosmonautiky. IAU byl zaslán krátký nekrolog, který byl posléze trvale vystaven na příslušné stránce (<https://www.iau.org/administration/membership/individual/3288/>). Na zasedání kolovalo parte, přítomní členové tak měli možnost na Petra Lálu krátce zavzpomínat.

II. J. Palouš slavnostně předal přítomnému Pavlu Suchanovi osvědčení o čestném členství v Mezinárodní astronomické unii. Připomněl, že P. Suchan je teprve třetím čestným členem IAU za Českou republiku a že jeho nominace byla příslušnými výbory schválena jednohlasně. P. Suchan následně pronesl krátké poděkování.

J. Palouš dále informoval, že na proběhlém Valném shromáždění byli do IAU přijati všichni noví členové tak, jak je ČNKA nominoval. M. Švanda poznamenal, že databáze na webu IAU není aktuální. J. Borovička upozornil, že Tiina Liimets, členka IAU za ČR, náhle přesídlila zpět do rodného Estonska. Švanda zjistil, zda chce T. Liimets být i nadále členem IAU za ČR, případně iniciuje převod. V krátké diskusi byli dále identifikováni kandidáti na individuální členství ze současných juniorních (J. Benáček, P. Fatka, O. Chrenko, V. Pavlík). J. Palouš pronesl obvyklou výzvu všem přítomným, aby ve svém okolí identifikovali potenciální kandidáty na členství IAU, na individuální i na juniorní.

V proběhlé diskusi J. Palouš také zmínil, že IAU v souvislosti s probíhající rekonstrukcí členské databáze začala rozlišovat členy aktivní a neaktivní, mezi neaktivní pak spadají ti, kteří v posledních třech letech nevykázali žádnou publikační nebo podobnou činnost v astronomii. Neaktivní členové budou vyřazeni z evidence IAU.

Stalo se po zasedání: Tiina Liimets potvrdila svůj trvalý návrat do Estonska a bude prostřednictvím místního zastoupení iniciovat převod svého členství v IAU pod Estonsko.

III. J. Palouš dále informoval, co se v souvislosti s prací ČNKA dělo od poslední schůze.

* Do IAU Office for Astronomy Outreach byla do funkce NOC (National Outreach Coordinator) nominována Lucie Fojtová z HaP Brno. V následující diskusi S. Ehlerová, končící NOC, sdělila, že ze své

pozice stále zůstává v emailové smyčce, takže je informována o všem dění. Ehlerová zdůrazňuje, že role NOC je ne zcela jednoznačně daná, že mezi zástupci jiných zemí jsou jednak profesionální popularizátoři, ale také vědci se zájmem o popularizaci. Zdůraznila, že hlavním úkolem NOCe je koordinace popularizačních aktivit. To je role, která v ČR v minulosti nefungovala optimálně, zejména proto, že popularizace astronomie má v ČR velmi dlouhou tradici, existují velká zavedená „centra“ na hvězdárnách nebo nyní i v science centrech, která mají svůj úspěšný program a nepotřebují být úkolována ze strany IAU. Proto je v ČR obtížné propojovat globální a lokální projekty, což v některých případech souvisí i s jazykovou bariérou. Volba Lucie Fojtové do pozice NOC je nadějí na změnu. J. Palouš poznamenal, že malou vazbu mezi lokální činností a mezinárodními aktivitami IAU vnímá jako jeden z aspektů, který by bylo třeba změnit. S. Ehlerová toto nevidí jako velký problém. Zdůrazňuje, že velkých akcí garantovaných IAU je málo, např. úspěšně proběhlé projekty Pojmenuj exoplanetu nebo 100 let IAU. Ostatní aktivity Office for Astronomy Outreach v zásadě probíhají v ČR paralelně, jen bez vyjádřené záštity IAU. J. Palouš se domnívá, že by se tohoto dalo a mělo využít. Švanda pozve L. Fojtovou na příští zasedání komitétu. Host P. Suchan sdělil, že příští týden proběhne v Brně Astronomický festival, na němž bude L. Fojtová přítomna (je v týmu organizátorů), takže je možné na toto téma diskutovat již tam.

* Rada vědeckých společností zaslala ČAS dotazník, v němž bylo nutné vyjádřit se k potřebě členství ČR v IAU. J. Palouš se domnívá, že členství v IAU je zřejmě jedním z těch nejdražších příspěvků hrazených RVS a dotazník hledá argumenty zdůvodňující potřebu IAU. Situace zřejmě též souvisí s nastávající výměnou osoby v čele Akademie věd, která zřizuje RVS. Dotazník vyplnila S. Ehlerová s přispěním J. Palouše a M. Švandy, P. Sobotka (tajemník ČAS) jej v požadovaném termínu odeslal. V současnosti není známa žádná zpětná vazba.

* Přišlo oznámení s Letters of Intent pro pořádání symposií v roce 2026. Z ČR přišel návrh od M. Zajačeka (MU Brno) na sympozium Traversing the Galactic Center in Space and Time.

IV. Ve dnech 6. – 15. srpna 2024 proběhlo Valné shromáždění Mezinárodní astronomické unie, tentokrát v Cape Town v Jihoafrické republice. ČR zde zastupoval delegát Jiří Svoboda. J. Palouš tedy přítomného J. Svobodu požádal o krátkou zprávu. J. Svoboda zopakoval, že všichni navržení kandidáti na členství v IAU z ČR byli schváleni, včetně čestného člena P. Suchana. Dále řekl, že IAU přijala tři rezoluce. Rezoluce I se týkala ochrany temné oblohy, zejména s vazbou k vypouštěným megakostelacím satelitů. Je zjevné, že rušení zejména v rádiové oblasti již dosahuje kritické hodnoty. Rezoluce II definuje lunární referenční systém souřadnic a koordinovaný lunární čas. S ohledem na probíhající i nadcházející kosmické aktivity v okolí Měsíce je definice přesných souřadnicových systémů podobně jako u Země nezbytná. Na tuto rezoluci navazuje Rezoluce III, která představila mezinárodní smlouvu zavádějící lunární koordinovaný čas. J. Svoboda dále sdělil, že byli voleni noví členové exekutivních komisí, ČR nemá žádného zástupce. Byly přijaty nové členské země do role člen-pozorovatel (tedy prozatím bez členských poplatků), konkrétně nově Maledivy a Nepál. Do stejné kategorie připadly i země, jež přestaly platit příspěvky do IAU, konkrétně Vietnam a Severní Korea. V případě kandidatury S. Korey se J. Svoboda po emailové konzultaci s J. Paloušem hlasování zdržel, neboť na místě ani nebyla přítomna delegace.

Dále J. Svoboda upozornil, že veškeré databáze IAU procházejí rozsáhlou rekonstrukcí, což je důvod jejich neaktuálnosti na webu. S národními delegáty se na místě setkala Lina Canas, která v rámci zasedání získávala od národních reprezentantů zpětnou vazbu k činnosti IAU. Přednesla své přání, aby bylo členství v IAU více využíváno a ocenila by častější zpětnou vazbu, např. během čtvrtletních schůzek.

Na dotaz ohledně osobního dojmu z GA IAU J. Svoboda sdělil, že byl velmi patrný důraz na africkou astronomii a na témata ze společensko-politické roviny, jako je diverzita, inkluze a další. To vše částečně na úkor vědeckého programu. Přesto bylo možné si ve vědeckém programu najít „to svoje“. J. Palouš dodal, že na místě se Valného shromáždění účastnilo kolem 2000 účastníků, dalších více než 600 bylo přihláшено online.

Padl dotaz na pokračování českých zástupců ve výkonných orgánech jednotlivých komisí (Švanda zjistil). J. Palouš poděkoval J. Svobodovi za zastupování. V té souvislosti informoval, že Debra Elmegreen na pozici předsedkyně IAU končí, jejím zvoleným nástupcem je Willi Benz ze Švýcarska. Roli generálního sekretáře přebírá Diana Worrall z UK. J. Palouš věří, že v tomto zastoupení bude kancelář IAU fungovat efektivně. Následující Valné shromáždění bude v roce 2027 v Římě (již potřetí), o tři roky později pak v Chile.

P. Suchan dodal, že na ČRo České Budějovice měla J. Tichá asi hodinovou reportáž z GA IAU a že tato reportáž byla velmi dobře zpracovaná. Přimlouvá se, aby byl pro astro.cz napsán článek nebo shrnutí o proběhlém GA. J. Svoboda takový text přislíbil. Závěrem ještě J. Svoboda zmínil, že v rámci Valného shromáždění navštívil areál radioobservatoře MeerKAT, který je předchůdcem interferometru SKA.

V. Karas dodal, že sledoval některé přednášky zdarma na zřízeném Youtube kanálu a že vše fungovalo bez problémů. Pak se ještě dotázal, jak probíhalo předávání informací delegátovi před samotným hlasováním. J. Svoboda odpověděl, že materiály měl k dispozici předem, že před samotným hlasováním proběhly přípravné schůze a že vše i v průběhu GA konzultoval s J. Paloušem a dalšími.

Stalo se po zasedání: aktivní členové ve výkonných výborech divizí a komisí podle volebních výsledků zveřejněných na <https://iau.org/news/announcements/detail/ann24018>:

- *F Planetary Systems and Astrobiology, Pavel Koten, Ex-Officio Member*
- *B3 Astrominformatics and Astrostatistics, Petr Škoda, second-term member*
- *B6 Astronomical Photometry and Polarimetry, Ernst Paunzen, vice-president*
- *E1 Solar Radiation and Structure, Michal Švanda, second-term member*
- *F1 Meteors, Meteorites, and Interplanetary Dust, Pavel Koten, president*
- *G1 Binary and Multiple Star Systems, Jaroslav Merc, at-large member*
- *G5 Stellar & Planetary Atmospheres, Daniela Korčáková, vice-president*
- *Executive Committee WG Small Bodies Nomenclature, Jana Tichá, chair*

V. Zprávu o dění v Astronomy & Astrophysics podává pozvaný J. Kubát. Svůj referát otevřel osobní poznámkou, že A&A vnímá jako časopis více komunitní než jsou jiné oborové časopisy. S tím také souvisí, jak funguje jeho management. Časopis je i nadále vydáván jako open access v režimu Subscribe-2-Open. Výhrady a otázky ke stabilitě zvoleného řešení přetrvávají. Počet sponzorující odběratelů klesá, nemálo zemí odhlásilo odběr (již dříve Argentina, Arménie, Portugalsko, Srbsko, Ukrajina, nově Bulharsko, Chorvatsko, Litva, Slovensko). Kritérium, zda bude A&A vydáváno v režimu open access, je odvozeno od vybraného předplatného v roce 2021, již po dva roky je však vybrané předplatné pod tímto limitem. Přirozeně se tedy nabízí otázka, jak dlouho ještě bude vydavatelství ochotno vydávání dotovat. Předsedou Rady ředitelů je A. Kučinskas (Lotyšsko), místopředsedou L. Kiss (Maďarsko). Vydavatelství EDP Sciences vypršel, byl vyhlášen tendr na nového vydavatele, který formálně zajišťuje ESO. Hned po prvním kroku (Request for information) ve hře zůstalo opět jen EDP, neboť nabídka druhého zájemce byla jako nezpůsobitelná vyřazena. Jiní nakladatelé neprojeví zájem, mimo jiné právě kvůli potenciálně nestabilnímu modelu S2O.

A&A má nový systém pro podávání článků (NESTOR), měl by fungovat lépe než systém předchozí. V posledním roce narostl počet podaných článků o 40 %, což se čekalo s ohledem na fakt, že MNRAS přešel na open access s přenesenou platbou pro autory (Golden Open Access). Finanční toky mezi A&A a EDP jsou komplikované, auditorská zpráva však neodhalila pochybení. S ohledem na nárůst článků bylo nutné navýšit počet zaměstnanců výkonné redakce. Formuje se dokument Strategic roadmap initiative, který by měl popsat plán strategického rozvoje A&A do následujících let. Dá se čekat zvýšení ročních příspěvků, navýšení stránkovného pro autory z nečlenských zemí, možná tlak na zkracování článků. Výstup je očekáván na jaře 2026.

J. Kubát také připomněl, že CDS pro A&A zajišťuje datových archív, za to A&A platí 40 000 EUR za rok, platba byla teď navýšena. Ze zajímavostí J. Kubát zmínil návrh Irska (člen), aby astronomové ze Severního Irska nemuseli platit stránkovné, i když formálně spadají pod Velkou Británii, která členem A&A není. Rada doporučila články ze Severního Irska bez publication fee. J. Kubát se tohoto hlasování zdržel, neboť mu návrh nepřišel rozumný. V nastalé diskusi členové ČNKA Kubátovo rozhodnutí podpořili a sdíleli nepříjemný pocit nerovnosti v této věci.

Na závěr svého příspěvku J. Kubát sdělil, že v Radě ředitelů Českou republiku zastupuje již 11 let a rád by na svou roli rezignoval. Vyzývá tak ČNKA k nominacím nového zástupce v Radě ředitelů, např. do příští schůze. Připomněl, že další schůze Rady je v polovině června 2025 v Budapešti.

V plénu zazněl dotaz, zda je jasné, kdo vlastně podává návrh. Vzhledem k tomu, že od poslední nominace uplynul již dlouhý čas, neměl nikdo z přítomných jednoznačnou odpověď. To i s ohledem na fakt, že podmínky se od té doby změnily.

VI. Výkonný výbor ČAS schválil upravené znění zřizovací listiny ČNKA, reflektující vylepšenou formulaci ex officio členů. J. Palouš i P. Heinzel schválené znění na místě podepsali. Při té příležitosti bylo zmíněno, že listina se dostala do jistého konfliktu s Jednacím řádem. Švanda prověří, jak nesoulad nejlépe vyřešit (změnami v jednacím řádu nebo sloučením obou listin).

VII. Evropská astronomická společnost. Téma otevřel P. Heinzel oznámením, že agendu EAS převzal O. Pejcha. Připomněl, že EAS meeting byl letos v Padově. Dále dodal, že do EAS ČAS přispívá 1000 EUR ročně prostřednictvím dotace z RVS. P. Heinzel opakovaně připomíná, že pokud je astronom členem národní společnosti, může být členem EAS bez vlastních příspěvků.

Slovo pak převzal O. Pejcha, který shrnul výstupy pracovního oběda během EAS v Padově. Řekl, že oběd byl spíše informační než diskusní. Je vyvíjena iniciativa kolem vzniku European space law. Cílem je především regulace konstelací satelitů. V současnosti se však zdá, že pokrok poněkud ustrnul, neboť do Evropského parlamentu nebyl zvolen zastánce těchto aktivit. Proběhla proto výzva k hledání nových spojenců pro prosazení Kosmického zákona do legislativy, a to především mezi nově zvolenými národními europoslanci. Formulace a schválení zákona je však běh na dlouhou trať, proto je navrhováno jít alternativně cestou dobrovolného omezení. Pokud komerční společnost dobrovolně omezí své aktivity, které by mohly být potenciálně v konfliktu s zamýšleným Kosmickým zákonem, získá evropský certifikát.

Výzva k nominacím na ceny EAS, zde byla obecně vyjadřována spokojenost, že nominantů je dostatečné množství a je tak z čeho vybírat. Mezi kandidáty však nepanuje genderová vyváženost, zástupci byli vyzváni, aby tento aspekt zohlednili.

EAS meetingy jsou částečně virtuální, což je finančně náročné a bude třeba vypracovat analýzu, jak postupovat do budoucna. Potenciální konflikt nastane hned za tři roky, kdy v témže roce bude Valné shromáždění IAU v Římě. Příští setkání zástupců v EAS bude příští rok v Corku (Irsko).

O. Pejcha se zúčastnil i plenární schůze, kde byl diskutován rozpočet EAS. Ten je v současnosti v deficitu, existuje však plán, jak jej vyrovnat. O. Pejcha také tlumočil výzvu k organizování dílčích setkání během konference EAS v Corku. Uzávěrka bude koncem září 2024.

VIII. O. Pejcha otevřel téma oceňování vynikajících doktorských prací. Zdůraznil, že jeho motivací byl oponentský posudek jedné z nedávno obhájených disertací, kde oponent přímo navrhl práci ocenit, pokud by to bylo možné. V krátké prezentaci O. Pejcha shrnul, jaké jsou některé z možností ocenění dobré vědecké práce. Zmínil zejména praxi na Univerzitě Karlově, dále pak ceny v rámci ČAS, EAS, AAS a IAU. P. Hadrava doplnil ceny IUPAP (<https://iupap.org/awards/young-scientist-prizes/>), i další přítomní členové zmínili další oborové ceny (např. jednotlivé divize European Physical Society nabízejí oborové ceny pro doktorské práce) nebo různé early-career ceny Akademi věd. O. Pejcha pak představil detaily procesů udělování cen MERAC (EAS) a IAU PhD Prize jako referenční.

Dále představil dva možné návrhy, jak postupovat v případě zavedení národní ceny. Proběhla diskuse, např. V. Karas připomněl v současnosti neaktivní praxi, kdy vynikající doktorand na ASU mohl obdržet od ředitele finanční ohodnocení. V kolektivu spíše převládala skepse k zavádění nové národní ceny jako takové. Jako přijatelnou možnost hodnotili přítomní udělení národní ceny, kde jedním z výstupů by byla nominace na MERAC nebo IAU PhD prize. Cena by zřejmě byla udělována ČAS, v procesu by ČNKA (nebo subkomise ČNKA) sloužil jako poradní orgán. Doporučení národního reprezentujícího tělesa v nominaci na mezinárodní cenu by mohlo mít silnou váhu. Diskuse dokonvergovala k závěru, že by to měli být primárně školitelé studentů, kteří by měli zasílat návrhy k posouzení ČNKA, který bude z návrhů dále vybírat pro případné nominace na ceny IAU nebo EAS. V případě ceny IAU lze zřejmě podpořit i více návrhů, pokud jsou z různých oborů.

ČNKA požádá prostřednictvím zástupců astronomických institucí o informace o úspěšně obhájených PhD. Případně si vyžádá i krátké hodnocení práce od školitele. ČNKA připomene školitelům, že existují doktorské ceny IAU a EAS. ČNKA jejich návrh eventuelně podpoří. O. Pejcha zapracuje na návrhu statutu případné národní ceny. S. Ehlerová připomněla, že již v příštím roce se bude konat Sjezd ČAS, kde by se mohla problematika projednávat.

IX: Do různého nebyly přihlášeny žádné příspěvky.

Schůze byla ukončena v 12:50.

Zapsal: M. Švanda

Ověřil: J. Palouš